

Роксолана Романюк

ПРЕСОЗНАВЧІ МАТЕРІАЛИ З ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ОСИПА МАКОВЕЯ

У статті проаналізовано публіцистичну спадщину О. Маковея, яка висвітлює основні принципи і засади редакторської діяльності, журналістської та публіцистичної майстерності, формування його поглядів на завдання преси.

Ключові слова: Осип Маковей, журналістика, редакторська діяльність, публіцистична спадщина, завдання преси.

В статтє проанализировано публицистическое наследие О. Маковея, освещающее основополагающие принципы редакторской деятельности, журналистского и публицистического мастерства, формирования его взглядов на задания прессы.

Ключевые слова: Осип Маковей, журналистика, редакторская деятельность, публицистическое наследие, задания прессы.

In this article the publicistic legacy of O. Makovey, basic principles of editor's activity and journalism are analyzed. The process of formation of his opinion on the press' mission is retraced.

Key words: Osypp Makovey, journalism, editors' activity, publicistic legacy, press' mission.

Проблеми функціонування і розвитку української преси, можливостей її впливу на громадську думку та розвиток суспільства вже у другій половині XIX ст. привертали увагу багатьох відомих учених, письменників, публіцистів, редакторів, видавців та літературних критиків, що певною мірою сприяло зародженню науки про журналістику. У сучасних наукових дослідженнях, присвячених вивченню історії української журналістики, нерідко згадується ім'я Осипа Маковея як автора низки статей, що поряд із працями О. Барвінського, Б. Грінченка, М. Грушевського, І. Франка, В. Щурата формують історіографію українського пресознавства. Науковці звертаються насамперед до відомої його статті «Пятьдесятлітний ювілей руської публіцистики», опублікованої у «Літературно-Науковому Вістнику» 1898 р. [13].

Необхідність посилення впливу публіцистики на суспільну думку, громадське життя загалом як надзвичайно важливого просвітньо-пропагандистського фактора спонукала редакцію цього журналу до публікування пресознавчих статей, у яких аналізувався шлях розвитку української преси Галичини, відзначалися головні віхи

цього поступу, окреслювалися нові журналістські завдання, продиктовані вимогами часу. Названою нами статтею О. Маковей започаткував новий напрям в історичному пресознавстві — періодизацію розвитку української преси. Журналіст здійснив поетапну характеристику п'ятдесятилітньої історії української преси, що розпочалася виходом у світ «письма часового» «Зоря Галицка» («теперішнього слова «часопись» тому 50 літ не знали», — зауважив О. Маковей) [13, с. 112].

Аналізуючи історіографію української преси, сучасні вчені В. Різун і Т. Трачук відзначили, що «у своїй статті О. Маковей розглянув історію зародження і становлення української преси в Галичині, зробив першу спробу її періодизації» [15, с. 62]. При цьому автори примітили, що було досліджено не «всеукраїнський журналістський процес» загалом, а лише його західноукраїнську складову. Основним принципом запропонованої О. Маковеєм періодизації став хронологічний, а головні віхи розвитку преси пов'язувалися із політичними подіями.

Дослідники української преси відзначають здебільшого заслуги О. Маковея у його намаганні здійснити періодизацію пресовидавничого процесу, хоча й зауважують, що з огляду на першу спробу вона «хибує приблизністю і малообґрунтованістю» [16]. Разом з тим публіцист висвітлив у статті й «певні теоретичні питання журналістики, виділивши її суттєві якості: інформаційну, виховну, просвітницьку функції, оперативність і актуальність, а також підкреслив необхідність високої професійної журналістики» [15, с. 62].

Сам О. Маковей, аналізуючи українську пресу, що виходила впродовж 1898 р., так характеризував цю свою публікацію: «Стаття не велика і не має метою подавати історію публіцистики — така історія мусіла би бути разом і історією галицько-руської суспільності за остатніх 50 літ», але створення її, на переконання публіциста, можливе тільки після віднайдення і дослідження багатьох історичних документів [11, с. 2].

Окрім цього, автор охарактеризував низку часописів, що виходили впродовж означеного періоду. Зокрема, він був першим критиком «Зорі Галицкої». На його думку, програма цієї газети була досить «неясна і неповна», а редагувалася вона «зовсім лихо». Загалом, О. Маковей у досить гострій формі подав негативну харак-

теристику першого україномовного часопису. А це, стверджує сучасний дослідник української преси М. Нечиталюк, цілком знецінювало не тільки «Зорю Галицьку», а й усю тогочасну галицьку журналістику [14]. О. Маковей усе ж відзначав, що роль «Зорі Галицької» у розвитку українства у тогочасних реаліях важко недооцінити: «...перша політична часопись заступала для інтелігентного Русина (українця. — *P. P.*) трохи не все: і політичні часописи і наукові і літературні і економічні і церковні» [13, с. 123].

Редагування ж «Дневника Руського», як зазначив О. Маковей, було вже більш професійним. Однак редактори обох згаданих видань, на думку автора, припустилися значних помилок, бо «поза церквою і політикою вузкого кружка інтелігенції не знали добре, що радити визволеним щойно з панщини селянам і як» [13, с. 116]. Окрім того, популярності цих часописів зашкодила мовна політика редакцій: і в «Зорі Галицькій», і в «Дневнику Руському» статті писались одночасно «чисто народною мовою і смішною мішаниною, зложеною з народних, церковних, російських і польських слів, але вже небавом потім, у нашій публіцистиці бачимо реакцію в користь російської мови» [13, с. 118].

Одна з особливостей тогочасної журналістики, на яку не звертають увагу нинішні дослідники, полягала, на думку О. Маковея, у тому, що провінційні дописувачі галицьких часописів віддавали перевагу просвітницькій тематиці. Натомість матеріалів суспільної проблематики в краї до редакцій майже не надсилалося. Лише із заснуванням видань «Батьківщина» і «Діло» дописи з провінції містили відомості, що нині можуть слугувати «найкрасшим матеріалом до історії нашого народу» [13, с. 123].

Перший критик перших україномовних газет відзначив у статті ще й таке: впродовж розвитку української преси в Галичині «можна би почислити добрі діла і злочинства наших газет за той час, а з їх історії можна би навчити ся багато, щоб на будуче не помиляти ся так, як наші публіцисти помиляли ся в остатних 50-их роках» [13, с. 112]. Він також намагався «прослідити вплив України на Галичину», маючи на увазі те, що «Українці були для нас доставцями не лише літературного матеріалу, або і грошей, але хоч і самі живуть дальше від заходу, ніж ми, вони ширили тоді в нас західні поступові погляди» [13, с. 123].

О. Маковей чітко визначив головне завдання журналістики — інформувати громадськість про важливі суспільно-політичні події. Він гостро критикував видання, які не виконували цього обов'язку. Ця критика стосувалася також і «Зорі Галицької», оскільки, наголошував О. Маковей, її організатори й автори не виконували основних інформаційних завдань: «Може бути, що вони були добрі русини, але у своїй газеті в такому бурливім 1848 році не подавали читачам майже ніяких або зовсім недокладні інформації про те, що діяло ся в сьвітї, Австрії, або хоч у краю... не знали навіть, що діє ся по провінціональних народних радах... і так само мабуть не багато знали про иньші події 1848 року» [13, с. 114—115].

Висловлювати серйозні зауваження щодо становлення і розвитку тогочасної української преси дозволила О. Маковею його активна журналістська практика, що розпочалася 1892 р. у часописі «Зоря», а також набутий згодом редакторський досвід роботи. Принагідно зауважимо, що потяг до редакторської праці виплекався в О. Маковея саме завдяки практикованій журналістській діяльності. У вересні 1897 р. він свідчив, що «перейшов» за декілька років «незлу школу публіцистичну, був у тім ремеслі **термінатором, челядником і майстром** (виокремлення наше. — *Р. Р.*), писав всяку всячину, передумав багато», після чого хотів би все ж спеціалізуватися і «бути редактором літературної газети» [9].

Журнал «Зоря» позначився початком редакторського становлення у творчому житті О. Маковея — 1894 р. він став помічником, а згодом — і редактором цього львівського літературно-наукового «письма для родин». У цьому часописі він уперше виступив із циклами злободенних, гостропубліцистичних фейлетонів, які принесли йому широке визнання. Ще студентом Львівського університету О. Маковей видрукував у «Зорі» одну із перших своїх статей — «Нема грошей!» (Зоря. — 1892. — № 23. — С. 457—460), що викликала інтерес громадськості, оскільки в ній йшлося про важкі умови праці та життя творчих особистостей у Галичині.

Матеріал отримав високу оцінку в статті І. Франка «Наше літературне життя в 1892 році». Розглядаючи причини застою у галицькому культурному русі, він відзначив позицію молодого талановитого автора: «У відповідь на се питання у значній часті виручила мене гарна стаття д. М-ея (Маковея. — *Р. Р.*), друкowana в

«Зорі» при кінці минулого року (ч. 23) п. н. «Нема грошей...». Там було показано, як галицько-руські видавництва борються з дефіцитами, книжки лежать не розпродані, автори мусять тратити свої сили на роботу, далеку від усього круга їх думок і інтересів для насущного хліба, товариства ледве вегетують, а про широкий розвій своєї діяльності і думати не можуть...» [17]. Отже, стаття «Нема грошей!» є важливим документальним доказом, який засвідчує серйозне ставлення О. Маковей до проблем розвитку української культури загалом і розвитку українського книго- і пресовидання зокрема.

Повертаючись до знакової для української журналістики статті, яка хоч і була написана з нагоди ювілею, усе ж містила важливу для подальшого розвитку рецепцію пресовидавничого етапу минулого, відзначимо, що О. Маковей не оминув увагою і тогоденної преси. У зв'язку з тим, що «вплив газет на публіку величезний, а дуже часто навіть рішучий», автор наполягав, що важливим фактором якісного творення газет і журналів була діяльність редакторів — головного, відповідального тощо.

«Дальший розвій нашого народу в великій мірі залежить від часописей, значить від редакторів» [13, с. 126]. При цьому він відзначав, що в той час редакторами нерідко ставали не «найздатніші» особи, які неспроможні були усвідомити важливих завдань журналістики. Редакцію газети «Народна Часопись», яка виходила додатком до польськомовного урядового видання «Gazeta Lwowska», відзначав О. Маковей, очолювали два редактори — фаховий і «припадковий», який був до цього «народним учителем, потім кілька літ публіцистом, а тепер є рахунковим редактором при намісництві» [12, с. 39]. Зрештою, у такій же ситуації опинилася і газета «Буковина» за редакторства О. Маковей, де помічником редактора була особа, яка до цього в журналістиці не працювала і, ознайомившись впритул із фаховими обов'язками, радикально змінила вид діяльності (урядництво на залізниці) [12, с. 40].

«Доконче шукайте «живого» редактора, щоб хоч троха рушався! Живої газети не поставить посторонний чоловік; се в самій редакції мусить сидіти чоловік не заспаний», — саме так радив О. Маковей О. Барвінському у листі 21 вересня 1910 р., коли перед редакцією «Руслана» постали певні проблеми із фаховим провадженням щоденного виходу [3].

Незважаючи на те, що чимало газет і журналів того часу занепадали через непрофесійність редакційних чоловіків, О. Маковей усе-таки «писав з найбільшою прихильністю про долю наших редакторів на Русі, поклавши вагу на добру прасу, добрих редакторів і обов'язок суспільності до праси» [5].

Однак «ніхто в нас не хоче бути редактором! Лишають ся по редакциях тільки ті, що за пізно спостерегли, що годі їм уже шукати иньшої долі» [12, с. 40]. Справді, складність редакторської праці підтверджували й інші працівники преси, які змушені були займатися передовсім рутинною коректорською роботою, щоб не втрачати через неграмотний текст читачів. Сам О. Маковей не раз підтверджував, що змушений був левову частку свого робочого часу приділяти виправленню авторських недолугостей. «Але що робити? Треба-ж давати читачам щось читати, треба спомагати молоді таланти, збагачувати літературу, треба бавити і учити читачів» — такими були, на його думку, основні завдання преси у формуванні естетичних смаків аудиторії [12, с. 41]. Саме тому О. Маковей критикував редакції газет «Діло», «Руслан», «Народна Часопись», «Буковина» та інших часописів за непринципову позицію у відборі матеріалів до друку, що негативно позначалося і на якості самих періодичних видань, і на розвитку літератури, і на вихованні читачів.

Зважаючи на неабиякий сатиричний талант О. Маковея та низку створених ним різножанрових критичних матеріалів громадсько-політичного, економічного, культурного спрямування, не можемо оминути його публікацій іронічно-сатиричної тональності, у яких, проте, заторкувалися важливі питання, пов'язані із розвитком журналістики в регіоні. Так, він критикував потяг видавців українських газет і журналів до патетичних і пафосних назв своїх дітищ, на смішкувато зауважуючи, що поряд із «Русалкою», «Вечерницями», «Нивою», «Дзвонами» та іншими не зовсім доречними логотипами «рівно пятьдесят літ світили нам ті зорі, почавши від «Зорі Галицької аж до сеї «Зорі» («Зоря: Письмо літературно-наукове...». — *P. P.*), що нам з кінцем 1897. перестала світити» [10]. Однак, розповідаючи О. Барвінському про перипетії з назвою газети «Буковина», своїм ставленням до цього, він робив висновок про те, що все-таки «річ не в назві, коли буде цікава газета то єї будуть читати і числити ся з нею» [2].

Ретельно продумувати й постійно вдосконалювати змістовий комплекс загалом, починаючи від назви видання до мовностилістичного втілення, — такою була позиція О. Маковея щодо праці редактора. Нерідко він негативно висловлювався щодо цього нелегкого виду діяльності в журналістиці, неодноразово акцентуючи, що редактор української газети — це «Mädchen für alles» (з нім.: дівчина для всього. — *P. P.*), настільки об'ємними були його завдання [7].

Досліджуючи тогочасну пресу, О. Маковей більше уваги приділяв літературним часописам. Незважаючи на низку статей громадсько-політичної тематики, його ставлення до політики та політичної журналістики було однозначним: «Я за жадні гроші не пішов би писати політичні статі і взагалі вести політику (нехай єї грім трісне)», — писав Костю Паньківському у жовтні 1896 р. [8].

О. Маковей аналізував діяльність молодших товаришів по перу, вважаючи своїм обов'язком підказати, спрямувати, навчити. Після виходу у світ першого числа часопису «української молодіжи» «Молода Україна» він висловив редактору Антону Крушельницькому низку професійних зауважень і щодо змісту, і щодо розмітки шпальти: 1. «Сам формат дуже вигідний (16×24. — *P. P.*), але замалий, щоб заводити у нім фейлетон під лінією. Се не добре виглядає»; 2. «Заведіть редакційну переписку, хоч би придуману, з ріжними короткими замітками, порадами, відповідями цікавими і для інших — і не жалуйте на се місця, се оживить часопись»; 3. «Збирайте материял про студентські зарібки: лекції і т. п. ... материяли до історії давніх кружків по гімназіях»; 4. «З молодими літератами поступайте дуже обережно: зле не оцінити талант, але ще десять раз гірше переоцінити...» [4].

Принагідно відзначимо, що редакторська праця О. Маковея завершилася редагуванням 4-го числа «Літературно-Наукового Вістника» за 1899 р. Публіцист, редактор, журналіст мріяв про таку посаду, яка давала б йому змогу уповні реалізувати письменницький хист. На його думку, це повинна була бути робота вчителя. Від 1899 р. О. Маковей працював на педагогічній ниві. Однак у лютому 1905 р. він усе ж таки зізнався: «Дуже мало в мене часу до писання, треба заробляти на хліб у школі, а тут я так радо був би тепер редактором — звісно, редактором газети що мені по нутру. Та вже нехай і так буде!» [1].

Незважаючи на те, що О. Маковей отримав чималий досвід праці в журналістиці, він усе ж вважав себе не «інженером-будівничим» української преси, а тим, що «цеглу носить» [6]. Однак його історичні, аналітичні, теоретичні пресознавчі матеріали свідчать про важливу роль цієї особистості в розвитку української журналістики.

Підсумовуючи, відзначимо, що погляди на завдання преси щодо формування національного світогляду українців завжди були у центрі уваги О. Маковея. Він розглядав пресу як галузь духовної діяльності людини, предметом якої є відображення на її сторінках історії сучасності в усіх її виявах. Відображення об'єктивне, комплексне і зрозуміле для читача.

1. Лист О. Маковея до невстановленого адресата (11 лютого 1906 р.) // НБУВ. Інститут рукопису. — Ф. 3, од. зб. 38661.
2. Лист О. Маковея до О. Барвінського (20 березня 1895 р., м. Чернівці) // ЛННБУ. Від. рукописів. — Ф. 11, оп. 1, п. 1801. — Арк. 4—5.
3. Лист О. Маковея до О. Барвінського (21 вересня 1910 р., м. Чернівці) // ЛННБУ. Від. рукописів. — Ф. 11, оп. 1, спр. 1802. — Арк. 12.
4. Лист Осипа Маковея до Антона Крушельницького (25 січня 1900 р., м. Чернівці) // ЦДІАУ, м. Львів. — Ф. 361, оп. 1, спр. 105. — Арк. 4—7.
5. Лист О. Маковея до М. Павлика (2 лютого 1896 р., м. Чернівці) // ЦДІАУ, м. Львів — Ф. 663, оп. 1, спр. 221. — Арк. 13—14.
6. Лист О. Маковея до М. Павлика (17 лютого 1893 р., м. Чернівці) // ЦДІАУ, м. Львів. — Ф. 663, оп. 1, спр. 221. — Арк. 16—17.
7. Лист О. Маковея до К. Паньківського (29 квітня 1895 р., м. Чернівці) // ЛННБУ. Від. рукописів. — Ф. 1, оп. 1, спр. 499. — Арк. 1—2.
8. Лист О. Маковея до К. Паньківського (19 жовтня 1896 р., м. Чернівці) // ЛННБУ. Від. рукописів. — Ф. 1, оп. 1, спр. 499. — Арк. 5—6.
9. Лист О. Маковея до К. Паньківського (10 вересня 1897 р., м. Чернівці) // ЛННБУ. Від. рукописів. — Ф. 1, оп. 1, спр. 499. — Арк. 18.
10. *Маковей О.* З життя і письменства / О. Маковей // Літературно-Науковий Вістник. — 1898. — Т. 1, ч. 2. — С. 37.
11. *Маковей О.* Перегляд українсько-руських часописей за р. 1898 / О. Маковей // Записки НТШ. — 1899. — Кн. 1. — С. 1—12.
12. *Маковей О.* Про фейлетони українсько-руських політичних часописей в р. 1898 / О. Маковей // Літературно-Науковий Вістник. — 1899. — Т. 6, кн. 2. — С. 38—53.
13. *Маковей О.* П'ятдесятилітній ювілей руської публіцистики / О. Маковей // Літературно-Науковий Вістник. — 1898. — Т. 2, кн. 5. — С. 111—126.

14. *Нечиталюк М. Ф.* «Зоря Галицька» з погляду сучасного пресознавства / М. Ф. Не́читалюк // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27—28 листоп. 1998 р. — Львів, 1999. — С. 196.
15. *Різун В.* Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства / Володимир Різун, Тетяна Трачук. — К., 2005. — 251 с.
16. *Романюк М. М.* Українське пресознавство на порозі ХХІ століття / М. М. Романюк. — Львів, 2000. — С. 9.
17. *Франко І.* Наше літературне життя в 1892 році // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. — К. : Наукова думка, 1981. — Т. 29. — С. 16—17.

Валентина Матяшук

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ: ВЧЕННЯ ІВАНА ОГІЄНКА І СУЧАСНІСТЬ

У статті на основі поглядів Івана Огієнка подано характеристику сучасного патріотичного виховання в Україні.

Ключові слова: *Іван Огієнко, патріотичне виховання, історія, історія українського війська, українська мова, рідномовні обов'язки, винародовлення, меншовартість, українські традиції.*

В статье на основании взглядов Ивана Огиенко охарактеризовано состояние современного патриотического воспитания в Украине.

Ключевые слова: *Иван Огиенко, патриотическое воспитание, история, история украинского войска, украинский язык, родноязыковые обязанности, винародовление, неполноценность, украинские традиции.*

In this article on the opinions of Ivan Ohiyenko it was done analis of the modern patriotic education of Ukraine.

Key words: *Ivan Ohiyenko, patriotic education, history, history of army, Ukrainian languages, insignificance, mother tongue duties, Ukrainian tradishions.*

«Покажіть мені систему виховання, і я скажу, в якій державі ви хочете жити» — ці слова Платона не втратили своєї актуальності донині. Особливо гостро звучать вони в переломні моменти розвитку суспільства, коли відбувається злам старої системи правління і політичного режиму. В такі часи зростає значення освіти як визначального чинника політичної, соціально-економічної, культурної та